

Zie, het lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt

Johannes 1:29

Adriaan Soeting

Deze tekst, een van de meest bekende teksten van het Nieuwe Testament, wordt in vele kerken wekelijks gezongen in het Gloria in excelsis en in het Agnus Dei. In deze liturgische bestanddelen komt de tekst voor als gebed tot Jezus: 'Lam van God, dat wegneemt de zonden der wereld, ontferm U over ons'.

Johannes 1:29 is een bekende tekst, maar toch niet zo'n duidelijke tekst, als je er over nadent. Waarom wordt Jezus aangeduid met het beeld van een dier? En wat moet je verstaan onder 'de zonde der wereld'? Over deze vragen is veel geschreven, althans over de eerste.

Het Lam van God, een Paaslam?

Aan de aanduiding 'Lam' wordt veel gekoppeld. Met dat woord 'Lam' zou Johannes hebben aangeduid, dat Christus het 'Paaslam' is. Dat is een algemeen verbreide opvatting. Men verwijst daarbij naar twee teksten, waarin Christus 'Paaslam' wordt genoemd, 1 Korintiërs 5:7 en 1 Petrus 1:18-19. Daaruit volgt echter niet logischerwijs, dat ook in Johannes 1:29 sprake is van Christus als 'Paaslam'. In Johannes 1:29 is noch van het slachten van het Lam sprake, noch van zijn bloed.

Men meent echter de interpretatie van het Lam als 'Paaslam' ook uit het Evangelie zelf te kunnen opmaken. De meeste commentatoren wijzen bij de uitleg van Johannes 1:29 op Johannes 19:36. 'Zo ging de Schrift in vervulling: "Geen van zijn beenderen zal verbrijzeld worden"'. Die tekst verbindt men dan met Exodus 12, het hoofdstuk van de instelling van het Pascha. Het Paaslam moest immers gaaf zijn. Exodus 12:46 houdt de Israëlieten voor: 'de botten mag je niet breken'. Men komt zo tot de conclusie: omdat van een Paaslam de botten niet gebroken mogen worden, en omdat van Jezus bij zijn executie geen beenderen gebroken zijn, is Jezus door Johannes in 1:29 als Paaslam aangeduid. Het lijkt mij echter toe, dat Johannes 19:36 niet noodzakelijkerwijs met Exodus 12 verbonden moet worden. Johannes verwijst in zijn beschrijving van de terechtstelling van Jezus naar een aantal psalmver-

zen: Johannes 19:24, 'Zo ging in vervulling wat de Schrift zegt: "Ze verdeelden mijn kleren onder elkaar en wierpen het lot om mijn mantel"' - dat is een citaat van Psalm 22:19; Johannes 19:28, 'Ik heb dorst' - een citaat uit Psalm 68:22; en dan citeert Johannes in 19:36 een derde psalmwoord, Psalm 34:21, 'Hij (de Heer) waakt zelfs over zijn beenderen (die van de rechtvaardige), niet één ervan wordt verbrijzeld'.

Aan die veronderstelde aanduiding van het Lam als 'Paaslam' wordt veel verbonden; algemeen wordt aangenomen dat de aanduiding van Jezus als 'Lam' een offergedachte inhoudt. J. Jeremias zegt het zo: De evangelist heeft bij dit vers over het wegnemen van de zonde gedacht aan de zoenkracht van de dood van Christus, zodat naar zijn bedoeling vertaald moet worden: 'Zie het Lam van God, dat de zonde der wereld (door de verzoenende kracht van zijn bloed) wegneemt'.

Een tweede interne aanwijzing van het Lam als 'Paaslam' vinden uitleggers in Johannes 19:14, waarin wordt aangeduid wannéér Jezus werd veroordeeld: 'Het was rond het middaguur op de voorbereidingsdag van Pesach'. Die voorbereidingsdag was de 14de van de maand Nisan, en dat was de dag, waarop de Paaslammeren werden geslacht. Jezus werd dus gedood, als Paaslam geslacht, op de daarvoor volgens Exodus 12:6 gestelde dag: 'Houd dat (Paaslam) apart tot de veertiende van deze maand; die dag moet de voltallige gemeenschap van Israël de dieren in de avondschemer slachten'.

In Jezus' dagen werden de Paaslammeren echter bij de tempel in Jeruzalem geslacht. Bij de enorme opkomst van de pelgrims in die stad moet er wel sprake zijn geweest van het slachten van honderden, mogelijk wel van duizenden slachtdieren. Die kunnen onmogelijk in één middag, zelfs niet in één dag worden geslacht. Men hangt aan het vers Johannes 19:14 over de 'voorbereidingsdag' echt te veel symboliek op!

Als Johannes in 1:29 met de uitdrukking 'Lam van God' het Paaslam had bedoeld, had hij dat wel uitgelegd. In Johannes 6:4 is expliciet sprake van het

In Johannes 1:29 wordt Jezus aangeduid als 'Lam van God'. Bijna iedereen gaat er vanuit dat met dat lam het paaslam bedoeld wordt, dat voor het pesachfeest geslacht wordt. Maar hoewel Jezus op andere plaatsen in de bijbel ook wel 'paaslam' genoemd wordt, betekent dat niet dat Johannes het ook zo bedoelde.

Dr. A.G. Soeting is emeritus predikant en medewerker van Interpretatie.

Foto: Anton Sinke

¹ Ook J. Vos stelt in zijn boek *De betekenis van de dood van Jezus*, Zoetermeer 2005, blz. 126-128, dat in Joh. 1:29 niet sprake is van de plaatsvervangende zoendood van Christus.

² Wij mogen wel stellen, dat de auteur van het evangelie de woorden in de mond van de spreker, in dit geval Johannes de Doper, heeft gelegd.

³ TWNT I, 185 en 342-344. Ook R. Bultmann, merkt bij 1:29 op, dat hier "zweifellos an die sündentilgende Kraft des Todes Jesu gedacht [ist], das Lamm also als Opferlamm verstanden., *Das Ev. d. Joh.*, Göttingen 1959¹⁶, S. 66.

⁴ Ik ga voorbij aan de hypothese, door Jeremias met verve verdedigd, dat het woord *amnos*, lam, in Joh. 1:29 een verkeerde vertaling is van het Aramese *talja*, dat zowel 'lam' als 'knecht' kan betekenen. Joh. 1:29 zou dan moeten luiden: "Zie de Knecht van God", - waarbij Christus dan geïdentificeerd is met de lijdende Knecht in Jes. 53. Deze hypothese, hoe interessant ook, is door vele geleerden weerlegd.

Joodse Pesachfeest. In dat hoofdstuk wordt Jezus genoemd: 'het brood dat neerdaalt uit de hemel en dat leven geeft aan de wereld', 6:33. Hier is sprake van 'manna'-symboliek, en dat is geen 'Paas-symboliek'.

Mijn conclusie is: in Johannes 1:29 is het bij de uitdrukking 'Lam van God' bepaald niet noodzakelijk te denken aan een 'Paaslam' dat geofferd wordt als een zoenoffer voor de zonde der mensen, nog afgezien van het feit, dat het slachten van paaslammeren geen zoenoffer wás!¹

De lijdende Knecht van God

Steevast wordt door commentaren Jesaja 53 genoemd als achtergrond van de uitdrukking 'Lam Gods' in Johannes 1:29. Nu kunnen wij natuurlijk nooit met zekerheid weten waaraan de evangelist dacht, toen hij het vers Johannes 1:29 schreef. Er zijn echter

geleerden die dit wel menen te weten. Met alle respect, want J. Jeremias was een groot geleerde, maar het gaat mij te ver als hij schrijft:

'De Doper² heeft Jezus in aansluiting bij Jesaja 53 getekend als de Knecht van God, die de zonde der wereld draagt en daarbij heeft hij, Johannes de Doper, gedacht aan de plaatsbekledende boetedoening van de straf der zonde door deze Knecht van God. [...] Geduldig als een offerlam is de aan het kruis stervende Heiland plaatsvervangend de dood ingegaan. Door de zoenkracht van zijn onschuldig sterven heeft Hij de schuld van de ganse mensheid gedelgd en de verlossing uit de knechtschap der zonde bewerkstelligd³.'

Ik ga niet in op wat Jeremias hier beweert, en wil dat volstrekt niet ontkennen, maar ik meen dat hij dat alles niet louter en alleen kan ontleenen aan Johannes

1:29. Hier wordt de exegese volledig bepaald door geloofsvooronderstellingen.

In Jesaja 53:7 staat van de Knecht van God - wie daar ook mee kan zijn bedoeld - 'Als een schaap dat naar de slacht wordt geleid [...] deed hij zijn mond niet open'. Er is hier geen sprake van een offer. Het gaat hier om een vergelijking met het zwijgen van die 'Knecht'⁴. Jezus was overigens volgens het Evangelie naar Johannes allerminst zwijzaam bij zijn verhoren voor de Joodse Hogeraad, noch bij het verhoor door stadhouder Pilatus. Er is in Jesaja 53 weliswaar sprake van plaatsvervangend lijden: de rechtvaardige Dienaar van God nam de wandaden van velen op zich, Jesaja 53:11; 'Hij droeg de schuld van velen en nam het voor zondaars op', vers 12. Maar daarbij wordt die Dienaar niet vergeleken met een Lam.

Waar de evangelist aan gedacht mag hebben, - wij kunnen beslist niet met zekerheid zeggen dat hij bij de woorden van 1:29 en 36, 'Zie het Lam van God' gedacht moet hebben aan Jesaja 53.

'Lam van God'

Wat was dan wel de achtergrond van die merkwaardige aanduiding van Christus? Een derde mogelijkheid is verdedigd door Prof. C.H. Dodd⁵. Zijn verklaring lijkt mij het meest aannemelijk: De aanduiding 'lam' in Johannes 1:29 zou verklaard kunnen worden uit een gangbare traditie zoals die tot uiting komt in oude, Joodse literatuur.

In de eeuwen vóór Christus is een grote hoeveelheid literatuur ontstaan van boeken, ontstaan en gelezen in vrome kringen, 'apocalyptische' boeken, dat wil zeggen: boeken die een 'onthullend' karakter hebben. Een dergelijk boek is het boek *Henoch*⁶. In het deel 'Droomvisioenen', hoofdstuk 83-90, wordt de geschiedenis verteld van Adam tot de tijd der Maccabeeën, in een heel exotische symboliek. De aartsvaders worden gesymboliseerd door ossen, het volk Israël wordt voorgesteld als een kudde schapen, die wordt belaagd door wilde dieren en roofvogels, de heidense onderdrukkers. In hoofdstuk 89,45 wordt door de Heer der kudde een lam, naar wij aannemen David, tot ram gemaakt, 'en hij maakte hem tot een heerser en leider van de schapen'.

Deze symboliek in de apocalyptische literatuur zou de achtergrond vormen van het gebruik van de aanduiding 'lam' zowel in het Evangelie als in de Openbaring van Johannes. Het is overigens ook in de visie van Dodd niet uitgesloten dat ook de andere, bovengenoemde ideeën enigermate hebben meegeïmponeerd bij het gebruik van de titel 'Lam Gods'. Hoe dan ook, in de symboliek van de apocalyptische boeken staat het 'lam' symbool voor de Redder, 'Messias', een titel die equivalent is van die van 'Koning van Israël', zoals ook bij Johannes blijkt. In hetzelfde eerste hoofdstuk van het evangelie wordt Jezus door Andreas 'Messias' genoemd (1:42) en door

Filippus 'Koning van Israël' (1:50). Ik voor mij acht het van het grootste belang dat de bevrijders van Israël in de 'apocalyptische' traditie worden gesymboliseerd door een 'lam', een zwak en kwetsbaar dier, dat als lam wilde dieren verslaat. In deze traditie gaat de auteur van het boek Openbaring verder als hij schrijft: 'Dezen [de tien koningen] zullen oorlog voeren tegen het Lam, maar het Lam zal hen overwinnen...' (Op. 17:14).

De interpretatie van de metafoer 'lam' als aanduiding van de kwetsbaarheid van degene die wordt aangeduid, wordt mijns inziens versterkt door de vondst van Dr. Eveline Staalduine-Sulman⁷. Zij ontdekte het verband van het gebruik van de metafoer 'lam' in de Openbaring en een vers in de Tosefta Targoem⁸ bij 1 Samuël 17, het verhaal van David en Goliath. In dit vers brult Goliath David toe: 'Je bent nog niet eens een herder, je bent zelf nog een lammetje! Lammetje, ga je kudde weiden en ga eerst bruiloft vieren voor ik je dood, terwijl je nog geen nageslacht hebt.' In Openbaring 7 is sprake van het Lam dat zijn kudde weidt en in Openbaring 19 is sprake van de bruiloft van het Lam, een vreemde metafoer die echter door de achtergrond van bedoelde Targoem duidelijk wordt. In 1 Samuël 17 verslaat het 'lammetje' de reus Goliath; in Openbaring wordt het Lam gesteld tegenover het monster uit de onderwereld, het zevenkoppige beest uit de zee. In een der koppen is Nero te onderkennen. Maar het beest uit de zee en hun volgelingen gaan ten onder... In dit kader zie ik ook het woord 'Lam' in Johannes 1:29.

De zonde der wereld

Over de aanduiding 'Lam' is bijzonder veel geschreven. Weinig commentaren gaan echter in op de 'zonde der wereld'. Blijkbaar wordt die als bekend verondersteld. Is er echter niet iets concreets te noemen? Prof. E.L. Smelik schrijft in zijn commentaar: 'De wereld, wier zonde immers hierin bestaat, dat zij Hem niet heeft gekend (vs 10), is gedragen door het lam Gods.' Met alle respect: dit klinkt wel vroom, maar een dergelijke zin vergt op zichzelf veel uitleg. En het Lam 'draagt' de zonden niet, dan zou het inderdaad een offerdier zijn, geslacht als een verzouwend offer voor de zonden der mensen. Er staat: 'het Lam neemt de zonde weg'. Het Griekse werkwoord dat in Johannes 1:29 wordt gebruikt, *airein*, heeft in het vierde evangelie alleen de betekenis van 'wegnemen', zonder bijbetekenis van het plaatsvervangend dragen van zonden. Zo gaf Jezus de opdracht, de steen voor het graf van Lazarus 'weg te nemen', Johannes 11:39. En Maria van Magdala zag de steen van Jezus' graf 'weggenomen', Johannes 20:1. Het woord 'neemt' heeft in Johannes 1:29 toekomstige betekenis, 'zal' wegnemen. Maar wat precies zal het Lam wegnemen? Nergens anders komt in de bijbel een dergelijk uitgebreid begrip voor: de zonde van

- 5 C.H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge 1965, pp. 231-238.
- 6 Het gaat hier om I Henoch, dat in het Ethiopisch is overgeleverd.
- 7 E. van Staalduine-Sulman, 'Het Lied van het Lam', *Interpretatie*, 1 (1993) afl. 6, 21-22.
- 8 Een 'targoem' is de Aramese vertaling van de Hebreeuwse Bijbeltekst.
- 9 "Zie echter 2 Kor. 5: 19, "... de bediening der verzoening, welke immers hierin bestaat, dat God in Christus de wereld met zichzelf verzoenende was..."
- 7 E. van Staalduine-Sulman, 'Het Lied van het Lam', *Interpretatie*, 1 (1993) afl. 6, 21-22.
- 8 Een 'targoem' is de Aramese vertaling van de Hebreeuwse Bijbeltekst.
- 9 "Zie echter 2 Kor. 5: 19, "... de bediening der verzoening, welke immers hierin bestaat, dat God in Christus de wereld met zichzelf verzoenende was..."

de wereld⁹. Ook hier werpen teksten uit de apocalyptische literatuur een interessant licht. Dodd noemt twee teksten:

Testament van Levi 18, 9, over de Priester van de eindtijd,

‘onder zijn priesterschap zal aan de zonde een einde komen
en wetteloze mensen zullen ophouden met hun boze werken.’

Apocalyps van Baruch 73, 1-4, over de Messias, de Gezalvde,

¹ ‘En het zal geschieden
nadat hij alles in de wereld van macht heeft ontdaan,
en zich heeft neergezet op de troon van het koninkrijk in
eeuwige vrede,
dat dan vreugde zal zijn geopenbaard en rust zal verschijnen.

[...]

⁴ Gericht, veroordelingen, twisten, wraak,
bloed, hartstochten, naijver, haat en al zulke zaken
zullen een einde nemen,
zij zullen worden uitgeroeid’

Die zonden worden weggenomen door het Lam, die naar Johannes 4:42 de Heiland, de Redder van de wereld is. Men zou hier kunnen denken aan verschillende teksten in het boek Jesaja, over het oorlogsgeweld dat eenmaal zal zijn weggenomen, aan hoofdstuk 2 bijvoorbeeld, waar voorgezegd wordt dat eenmaal de wapens zullen worden omgesmeed tot landbouwwerktuigen, en hoofdstuk 11 over het vredig samen leven van wilde en tamme dieren, dat zijn: volken.

Reddend Lam

Als in Joh. 1:29 wordt gesteld dat het Lam de ‘zonde van de wereld’ wegneemt, dan denk ik bij de ‘zonde der wereld’ aan het laatst geciteerde vers uit de Apocalyps van Baruch.

Ik vraag mij af, of wij daarom ook niet moeten denken aan het geweld, dat nu wereldwijd plaatsvindt, en aan de gereede acceptatie van wapengeweld, in de meest gruwelijke vorm, om politieke doelen te bereiken. Hebben de kerken wel genoeg nagedacht over het feit dat Jezus van Nazareth Christus wordt genoemd, Messias, Sootèr, Redder der wereld, juist omdat Hij zichzelf opstelde als ‘Lam’? Als Lam, als volstrekt weerloze, zal Hij die zonde wegnemen. Gods kracht wordt in zwakheid volbracht... Wat is daarbij de visie van zijn volgelingen op het moordend geweld dat in de wereld woedt? Het komt mij voor dat dit een noodzakelijke, dringende vraag is.

Toprabbijnen: Martin Buber

In de lezingenserie Toprabbijnen van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit Tilburg zal op 27 maart Martin Buber besproken worden. Deze serie is geënt op twee eerdere, succesvolle series rondom christelijke toptheologen in de twintigste eeuw. Zeven Nederlandse experts vertellen over hun favoriete joodse denker en lezen samen met de deelnemers enkele teksten.

Martin Buber (1878 –1965) was een Oostenrijks-Israëliische godsdienstfilosoof. Samen met de filosoof Franz Rosenzweig vertaalde hij de joodse Heilige Schrift (Tanach) naar het Duits. Het was een monumentale vertaling vanwege de taalkundige precisie en de eerbied voor de grondtekst. Zijn hoofdwerk draagt de titel *Ich und Du* en behandelt de verhouding van de mens tot God en van mensen onder elkaar.

De lezing wordt gehouden door drs. Liesbeth Levy, filosoof en werkzaam voor de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur.

Voor informatie over de andere lezingen uit de serie, zie www.luce.nl.

27 maart 2008, 14.30 tot 17.00 uur.

Locatie: Boothzaal, Heidelberglaan 3, universiteitscomplex ‘De Uithof’ te Utrecht.

Kosten: € 150 voor de hele cyclus; € 25 per lezing; studenten € 15.

Opgave: tenminste twee weken voor de desbetreffende lezing d.m.v. het afgeven van een eenmalige incasso-opdracht o.v.v. naam, adres, bank/gironummer, bedrag, (eventueel) data en ‘toprabbijnen’ via luce-crc@uvt.nl.